Põhja-Eestis ainult pehmemal kujul olemas oli, ja ka selles, et tema arvates XIX a. s. talupoegade pärisorjusest vabastamine ja nende kasuks antud reformid ja kaitseseadused on tekkinud kohaliku rüütelkonna vabal algatusel ilma keskvalitsuse surveta, kusjuures autor alla kriipsutab seda, et talupoegade vabastamine Venemaal valitsuse abinõudega läbi viidud ja maa sunniviisil võõrandatud, kuna aga Põhja- ja Lõuna-Eestis rüütelkond oma abinõudega talupoegadele maatarvitamise võimaldanud osalt ajutise raharendiga ja osalt ostuga. G.-i teostest väärib tähelepanu kui käsiraamat veel suure läbitöötatud materjali najal kujunenud »Die Evangelisch-Lutherischen Gemeinden in Russland«. Selle teose teine osa (St. Petersburg, 1911) jälgib Baltimaade, siis muidugi ka Eesti ev.-lut. usu koguduste, kirikute jne. ajalugu üldjoontes.

Nekroloog: Rev. Bote 1920, W. K(entmanni) poolt. *H. S.*

GEZELIUS, Johan, *sen.*, sünd. 3. II 1615 Gezalas Westmanlandis Rootsis, astus Upsala ülikooli 1632 ja jätkas õppimist Tartus, kus 1638. a. omandas magistri astme, sai samal a. heebrea ja kreeka keele professoriks Tartus, 1643 erakorral. usuteaduse-professoriks, 1645 Liivimaa ülemkonsistooriumi assessoriks; elas 1649—60 Rootsis kirikuõpetajana; sai 1660. a. Liivimaa superintendendiks, akadeemia prokantsleriks ning ülemkonsistooriumi presidendiks ja asus Tartusse; omandas 1661. a. Upsala ülikoolilt dr. theol. kraadi; nimetati 1664 Turu piiskopiks ja sealse ülikooli prokantsleriks. Suri 20. I 1690 Turus. — Liivimaa kiriku juhina (1660—64) on G. agar kiriku ja usuelu korraldaja, võideldes sõja ajal sissetunginud korralageduse ja väärnähtuste vastu: ta seab kirikuõpetajaid ametisse, valvab nende elukommete järele, püüab kaotada ebausukombeid ja »metsikuid« abielusid rahva hulgast, elustab kogudustekatsumisi, kutsub paarikümne-aastase vaheaja järel kokku kirikuõpetajate sinodi (1664), kus m. s. ka Piibli tõlkimise küsimust harutatakse. Turu piiskopina seadis G. Karl XI ülesandel kokku kirikuseaduse kavandi Liivimaa kiriku tarvis 1688. a. (vt. G. J. v. Buddenbrock, Samml. der Gesetze II, 2, 1628—32), mida aga mitte maksma ei pandud. Teadusemehena on G. avaldanud suure arvu usuteaduslikke töid.

Napiersky, Pred.-Lex. II; Recke-Napiersky II; J. J. Tengström, G. den äldres minne (1825); Tietosanakirja II. *J. K.*

GEZELIUS, Johan, *jun.*, vaimulik, sünd. 6. IX 1647 Tartus, kus ta isa Johan G. (vt.) tol ajal oli professoriks. G. õppis 1661—70 Upsala ja Turu ülikoolis, mille järel teaduslikul otstarbel võttis ette pikema välismaa-reisi Saksamaal, Hollandis, Inglismaal, Prantsusmaal ja Šveitsis, tagasi jõudes alles a. 1674. Usuteaduse doktoriks saanud a. 1676, oli ta Turu ülikooli teenistuses ja võttis osa soomekeelse Piibli uuest tõlkimistööst. A. 1681 määrati G. Narva superintendendiks, mis kohal ta suure huvi ja energiaga hakkas teostama Rootsi valitsuse kirikupolitikat, nimelt luteri usu levitamist Ingerimaal. G. püüdis tööd teha peaasjalikult õpetuse ja selgitamise teel, kuid peab möönma, et ka sunnivahendid temale võõraks ei jäänud; tulemusena oli juba a. 1684 3000 perekonda üle läinud luteri usku. G.-e organiseerimisvõimed tulid juba lühema aja kestes ilmsiks: suured kogudused jagati vähemaiks, koguduste sisekorraldusele pandi rõhku, kooliolude eest kanti erilist hoolt, muud mainimata. Ka Eesti- ja Liivimaa piiskopkonna olude kohta, mis jätsid palju soovida, on G. valitsusele märgukirjadega esinenud, mis mitmeti ka mõju avaldanud. Kahjuks Narvale jäi G. ainult lühikeseks ajaks Narva superintendendiks. Ta vabastati a. 1688 ametist, määrati isa abiliseks Turgu ja sai tema järel Turu piiskopiks. Turus olles on ta äärmiselt suureväärtusliku töö teinud kiriku korralduse ja eriti rahva õpetuse alal, mille läbi ta soome rahva sügava tänu ära teeninud. — Olles sunnitud sõja pärast a. 1713 Soomest põgenema, suri G. Rootsis 10. IV 1718 Rkj.

J. J. Tengström, G. den yngres minne (1833); C. Öhlander, Om den svenska kyrkoreformationen uti Ingermanland (1900); T. Carpelan, Finsk biografisk handbok I (1903). *A. R. C.*

GILDEN (Gilde), Bartholomäus, sünd. Tartus 1580. a. ümber. Oma hariduse sai G. kodulinnas ja Magdeburgis, kust tagasi jõudnud määrati Tartu magistraadi poolt kohaliku eesti kooli õpetajaks. Oli ühtlasi linnaköstriks ja pidas selle kõrval ka kasuksepa ametit. 1609. a. sai G. Tartu magistraadi soovitusel kohaliku eesti Jaani koguduse õpetajaks, kellena tõusis suurde lugupidamisse kohalikkude eestlaste juures. 1616. a., Liivimaa ägeda rekatoliseerimise ajal, kihutasid Poola võimud G.-i Tartust välja. 1617. a. sai G. Järvamaal Peetri koguduse õpetajaks, 1623. a. läks ta sama ameti peale Jõhvi, kus oli veel 1627. a. Tema surma-a. on teadmata. Mõlemas klk.-s tuli G.-il võidelda suurte korratuste ja raskustega kirikliku elu alal. Tema tegevus oli siin rohkesti tulemusrikas, samuti nagu Tartuski kohalikkude eestlaste haridusolude arendamisel. Kodumaa kultuuriloosse on G. jäänud esimese silmapaistva Eesti koolmeistrina.

Napiersky, Pred.-Lex. II; Paucker, Geistl., 149, 213, 225, 231; V. Reiman, B. G. (Sirvilauad 1899, lk. 1 jj.). *H. Kr.*